

SZÉCHENYI ISTVÁN DÖBLINGI
IRODALMI HAGYATEKA.

Midőn 1918 őszén az osztrák-magyar monarchia felbomlott s nemzetünkről lehullottak a négy-százéves korszak bilincsei („Mely boldogtalan az, akinek bármely bilincsei boldogtalan módon oldóznak el!” — mondja Bánk bán), lehullottak egyszersmind a volt császári és királyi házi, udvari és állami levéltár titkos osztályainak hétpécsetes zárai s újabkori történelmünkre vonatkozó, eladdig hozzáférhetetlen iratai hozzáférhetőkké váltak. A Magyar Történelmi Társulat már az előző évben elhatározta volt, hogy megindítja *Magyarország Újabkori Történetének Forrásai* sorozatát, s mindjárt az összeomlás után bizottságot küldött Bécsbe, hogy az újonnan föltárt anyagból kiválassza azt, ami reánk vonatkozik. A bizottság feje, Károlyi Arpád, e kutatások első eredményéről Széchenyi István döblingi korszakának irodalmi munkáit mutatta fel, melyekről élt ugyan még némi emlékezet, de sem tartalmukról, sem terjedelmükről, de megvolutokról sem tudott már senksem. A Tört. Társulat e véghetetlenül becses anyag közzétételével indította meg új sorozatát, mely a társulat elnöke, gróf Klebelsberg Kunó akadályt nem ismerő fáradozásának és erélyének köszönheti megjelenését. A két hatalmas, összesen majd másfélezer lapnyi kötet méltó nyomdai kiállításban hozza a „döblingi oroszlán” utolsó munkáit, a Gasser János kezétől, egy hónappal Széchenyi halála előtt alkotott mellszobor hasonmásával (az eredetinek hű márványmásolata Izsó Miklós kezétől a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében). A címlap mellő felén a vállalat címerképe, melyen egy lelkes, tudománypártoló főúri hölgy arevonásai ismerhetők fel Glatz Oszkár művészi rajzában.

A két kötet magában foglalja Széchenyi naplóját 1848 márciusától a szeptember elején történt összeroskadásáig; 1859 októberétől 1860 februárius végéig (a házkutatásig) és innen április elsejéig, szinte a

végzetes pisztolylövésig. A naplót követik a tőle és hozzá írt levelek, az úgynevezett Nagy Szatira (a II. kötetben), Intelmei Béla fiához s utolsó műve: „Disharmonie und Blindheit.” A függelékben a hivatalos ügyiratok Széchenyi rendőri megfigyeltetéséről, a házkutatásról és az elkobzott iratokról.

Nem ismerek irodalmunkban olyan művet, mely annyira megérázná az ember lelkét, mint e két kötet tartalma. A napló töredékes mondataiban, néha csak jelként odavetett szavaiban olvassuk annak a titáni léleknek vívódásait, rettenetes harcait, mely azzal indult hivatásának útjára, hogy „az emberiség számára megment egy nemzetet” s midőn műve már-már a befejezését éri, látnia kell, hogy a nemzetek végzetének csapásai alatt mint török darabba, mint zuhan a megsemmisülés örvényébe. S ekkor feltámadnak az önvád „Eumenidái”, melyek — örületig korbácsolják ezt a nemzetet szeretetében rajongó és önfeláldozó lelket. S e poklot a nagy léleknek még egyszer végig kell szenvednie egy évtized mulva; lakadatlan munkássága gyanússá teszi őt az önkényuralom szemében; ő egyike a legerősebbeknek, kik a nemzet élete fölött virrasztanak s diadalmasan küzdenek a nemzetgyilkoló törekvésekkel. Ekkor elhangzik a végzetes szó: „A magán-elmekórház semmi esetre sem szolgáltathat politikai üzelmek menedékéül”, mire a napló végső jegyzetei: „Elhatározták romlásomat. Itt az ideje, hogy ez üldözések alól egy kétségbeesett elhatározással kivonjam magam... sem élni, sem halni nem tudok... elvesztem.” Amit eddig csak sejtettünk, a nagy tragédia most e kiadványban szemünk előtt fejlik, nagy hőse lelkének vonaglásait látjuk lépésről-lépésre egészen a rettenetes végig. A tragédiát kísérik a levelek, melyeket ő írt és hozzá írtak; itt csak a legfontosabbak, teljes sorozatuk a vállalat külön kötetében fog megjelenni.

48-i és 59-i naplók közé esik

szeretettel, de bölcs nyíltsággal elemzi fiának egész valóját, buzdítja és óvja, dicséri és feddi, hogy számot vehessen jövő életének eshető ségeivel.

Széchenyi utolsó műve a „Disharmonie und Blindheit“. Bach bukása után gróf Rechberg János lett a miniszterelnök, aki vakon folytatta elődje politikáját. Széchenyi harmadszor önti ki a harag esészejét az állam elvakult vezetőjére e rapszodiában, mely édes testvére, jobban mondva ivadéka a Nagy Szatirának s a Blicknek.

Van e nagyértékű két kötetnek igen sok irodalmi érdekessége is. Milyen szívfacsaró olvasmány 1851 március 14-én Tasner Antalhoz írt levele, melyben magát vádolja a nemzet romlásával, magát látja a jós költők fájó soraiban: „Mint a látnok, aki az utóbbi időben támadt, mint például Petőfi — aki az én fiam s akinek anyját én, mint sok más is éhen halattam — pontosan eltalálta az én arcképetem a „Felhők“-ben... Sohasem történt hasonló dolog e világon. Olvassa Petőfi Felhőit... Széchenyi István, a szegény gazfi.“ A kiadó találoán mutat rá a Felhők 65. versére, mely valóban Széchenyre illet akkor: „Fejemben éj van, éjék éjjele... Laktársam a kétségbeesés, Szomszédom a megőrülés.“

Arany Walesi bárdjainak „értelmi szerzőjére“ is ráismerünk br. Hauer Istvánban, ki az írókat „felszólította“, írjanak az országot meglátogató császár dicsőségére üdvözlő verset. „Engem is felszólított az a jó úr, aranyokat ígérve sokat, sokat“ írja Arany Tompának 1857 június 26-án. A Nagy Szatirában pedig Bach így biztatja urát: „éljen ordítások... pénzért... rendelkezünk. És írókat, kik... eljárnak eb-beli tisztükben a multat gyalázzván, a jelent dicsérvén és a jövőt mint Eldorádót kipingálván, akárhányat találunk... olcsón... ingyen is“.

Az olvasó azonban eltévedne e két kötet tömkelegében, ha nem volna olyan kitűnő kalauza, mint Károlyi Árpád, aki rendre elhárítja a megértés akadályait, s megvilágítja az ezernyi-ezer célzást, vonatkozást egykorú, régen a feledés homályába merült eseményekre, személyekre. De e gondos jegyzeteken kívül ha-

talmas bevezető tanulmányokat is írt a kiadvány elé, melyekben a történetkutató lelkiismeretessége, a magyar tudós lelkes buzgalma és az író jelessége egyesül. Mintha a Szalay Lászlók, Horváth Mihályok, Salamon Ferencek nemesveretű mondatait olvasnók. Az a nemes komolyság, szárazságot kerülő tudás, lélekbe hatoló történetírói pillantás és élvezetes előadó modor lebilincselökké teszi ezeket a nevezetes tárgyakhoz s történetírói munkáik egyik legkiválóbb mesteréhez egyaránt méltó szép tanulmányokat. Aki e két kötetet kezébe veszi — vajha minél több akadna olyan — Széchenyi iratainak olvasása előtt készülőjön elő rájuk ez igazi bevezetések áttanulmányozásával, olvasásuk után pedig merüljön el bennük még egyszer a valódi mély áhítat bensőségével.

Tolnai Vilmos.

Dr. Brucknerné Farkas Gizella: *Boldog idők. — Háború és falu.* (Elbeszélések.) — Megvallom: az első benyomás, melyet az új író könyve keltett bennem, nem volt valami kedvező. Lényegtelen, külső körülmények a szerző ellen hangoltak s erőt kellett venni magamon, hogy megőrizsem elfogulatlanságomat, ami pedig a kritikai vizsgálódás föltétele. Mindjárt a címlapon a szerző neve: Dr. Brucknerné! Mi köze ahhoz az irodalomnak, hogy az író nő férjének doktori diplomája van? Az első lapon meg ott van az író nő fényképe és autogramja. Mire jó ez? Talán ezekkel a külsőségekkel akar hatást kelteni, ismeretlen létére így akarja magát megmutatni? Mondom, kicsiségek ezek, de bennem, aki közelebbről akarok megismerkedni az író nővel, kinek eddig nem hallottam nevét, bizonyos benyomást ébresztenek s ez a benyomás nem éppen kedvező. No de mindegy, lásuk: mi van a könyvben?

Keletlenül forgatom a lapokat: olvasok, vagy talán inkább csak szemlelek; észreveszem magamon, hogy adatokat gyűjtök, újabb terhelő bizonyítékokat keresgélek. De nem találok elég gyorsan és könnyen. Szemem csak egypár henye, gondatlan mondatkapcsoláson akad meg, mint pl. az ilyen: „Most is érzi a hársvirág illatát még, ame-